

2025 йил 23 июнь

№ 13

Тошкент шаҳри

**Иқтисодий судлар томонидан “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги
Ўзбекистон Республикаси Қонуни нормаларини қўллашнинг
айрим масалалари тўғрисида**

Суд амалиётида вужудга келаётган муаммоларни бартараф этиш, “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни нормаларини тўғри ва бир хилда қўлланилишини таъминлаш мақсадида “Судлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 22-моддасига асосан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (бундан буён матнда Қонун деб юритилади)нинг мақсади юридик ва жисмоний шахсларнинг, шунингдек якка тартибдаги тадбиркорларнинг тўловга қобилиятсизлиги соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат бўлиб, унинг амал қилиши давлат муассасаларига ва бошқа нотижорат ташкилотларига нисбатан татбиқ этилмайди, бундан матлубот кооперативи ёки ижтимоий фонд шаклидаги фаолиятни амалга ошираётган юридик шахслар мустасно (Қонуннинг 1-моддаси).

Бунда, давлат муассасаси деганда давлат мулкани тасарруф этувчиси томонидан бошқарув, ижтимоий-маданий вазифаларни ёки тижорат хусусиятига эга бўлмаган бошқа вазифаларни амалга ошириш учун ташкил этилган ва тўлиқ ёки қисман давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиявий таъминланадиган ташкилот, нодавлат нотижорат ташкилоти деганда эса жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқарадиган ташкилот тушунилади.

2. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодекси (бундан буён матнда ИПК деб юритилади)нинг 210-моддаси ва Қонун 6-моддасининг учинчи қисмига мувофиқ, қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишлар ИПКда назарда тутилган қоидалар бўйича, Қонунда белгиланган ўзига хос хусусиятлар инобатга олинган ҳолда иқтисодий суд (бундан буён матнда суд деб юритилади) томонидан кўриб чиқилади.

3. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш қарздор - юридик шахс давлат рўйхатидан ўтган жойдаги, шунингдек, қарздор - жисмоний шахс ва (ёки) якка тартибдаги тадбиркорнинг яшаш жойидаги суд томонидан кўриб чиқилади (ИПКнинг 36-моддаси, Қонун 6-моддасининг иккинчи қисми).

Бунда, қарздор жисмоний шахс ва якка тартибдаги тадбиркорнинг яшаш жойи деганда, унинг доимий ёки асосан яшаб турган жой тушунилади.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, чет эллик шахснинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш кўзғатиш ҳақидаги аризаси қарздорнинг давлат рўйхатидан ўтган ёки яшаш жойидаги тегишинча Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судлари томонидан кўриб чиқилади.

Қайд этилган судга тегишлилик қоидалари бузилган ҳолда берилган ариза ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 3-бандига асосан қайтарилади.

Агар суд томонидан тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш кўзғатилгандан кейин ушбу иш кўзғатилгунга қадар қарздор – юридик шахс давлат рўйхатидан ўтган жойи, қарздор – жисмоний шахс ва (ёки) якка тартибдаги тадбиркорнинг яшаш жойи ўзгарганлиги аниқланса, судлар ИПК 39-моддаси иккинчи қисмининг 1-бандига асосан ишни кўриб чиқиш учун судловга тегишлилик бўйича тегишли судга ўтказиши лозим.

Агар суд томонидан тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш кўзғатилгандан кейин қарздор - юридик шахснинг давлат рўйхатидан ўтган жойи, қарздор - жисмоний шахс ва (ёки) якка тартибдаги тадбиркорнинг яшаш жойи ўзгарса, иш мазкур суд томонидан мазмунан кўрилади (ИПК 39-моддасининг биринчи қисми).

4. ИПК 211-моддасининг биринчи қисмига кўра, қарздор, кредиторлар ва бошқа манфаатдор шахслар тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш кўзғатиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли.

Бошқа манфаатдор шахслар деганда, солиқлар ва йиғимларни тўлаш мажбуриятларини бажармаган қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш кўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли бўлган давлат солиқ ва божхона хизмати органлари, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетига ва давлат мақсадли жамғармаларига солиқлар ва йиғимларнинг ундирилиши устидан назорат олиб боровчи бошқа ваколатли органлар, шунингдек, устав фондида (устав капиталида) давлат улуши бўлган ва (ёки) пул мажбуриятлари бўйича Ўзбекистон Республикаси олдида қарзи бўлган юридик шахсларга нисбатан – тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишлар бўйича ваколатли давлат органи – Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги ва унинг ҳудудий бошқармалари (бундан буён матнда ваколатли давлат органи деб юритилади) тушунилиши керак (Қонун 7-моддасининг учинчи қисми).

Судларнинг эътибори қаратилсинки, ИПК 148-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган юридик шахслар ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини, жамият ва давлат манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлган прокурорнинг, давлат органлари ва бошқа шахсларнинг аризалари бўйича суд томонидан иш қўзғатиш ҳақидаги қоида, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишларга қўлланилмайди.

Шу муносабат билан, ушбу шахслар қарздор, кредитор ёки давлат солиқ ва божхона хизмати органлари манфаатларида қарздорни тўловга қобилиятсизлиги ҳақида иш қўзғатиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этганда, ариза ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 2-бандига мос ҳолда қайтарилади, ариза иш юритишга қабул қилинган бўлса – ИПК 107-моддасининг 3-бандига мос ҳолда кўрмасдан қолдирилади.

5. “Давлат божи тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига мувофиқ давлат солиқ ва божхона хизмати органи ва ваколатли давлат органининг қарздорни тўловга қобилиятсизлиги ҳақида иш қўзғатиш тўғрисидаги аризалари суд томонидан давлат божи тўловисиз иш юритишга қабул қилинади.

Ушбу Қонун билан суд бошқарувчиси ҳам тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасида ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга ошириш мақсадида даъво аризалари ва бошқа аризалар билан судга мурожаат қилганда, давлат божини тўлашдан озод қилинган.

Қонун 23-моддасининг биринчи қисмида ҳам шунга ўхшаш норма мавжуд.

Бироқ, ушбу шахсларни почта харажатларини тўлашдан озод қилиш қонунчиликда назарда тутилмаган.

Шу муносабат билан, почта харажатлари тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар тақдим этилмаган бўлса, ариза ва унга илова қилинган ҳужжатлар ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 6-бандига асосан қайтарилади.

6. Қонун 5-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлганда қарздор тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли, Қонуннинг 9-моддасида назарда тутилган асослар мавжуд бўлганда эса, қарздор (юридик шахснинг раҳбари, тугатиш комиссияси ёки тугатувчи, жисмоний шахс ёки яқка тартибдаги тадбиркор) бундай ариза билан судга мурожаат этиши шарт.

7. Қонун қарздор ва кредитор тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризада қарздорнинг тўлов қобилиятини тиклашга ёхуд тугатишга доир иш юритиш тартиб-таомилларини қўллаш зарурлигини кўрсатиши мумкинлигини назарда тутди (Қонун 7-моддасининг иккинчи қисми).

Шунга кўра, тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризада тўловга қобилиятсизликнинг бирор бир тартиб-таомилини қўллаш назарда тутилмаганлиги аризани иш юритишга қабул қилишни рад этиш ёки қайтариш учун асос бўлмаслигини судлар инобатга олиши лозим.

Аризада тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш кўрсатилмаган бўлиб, қарздорни банкрот ёки тўловга қобилиятсиз деб топиш кўрсатилганлиги ҳам аризани иш юритишга қабул қилишни рад этиш ёки қайтариш учун асос бўлмайди.

8. Қарздор ёки кредиторнинг тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризасига Қонуннинг 40, 43, 198-моддалари ва ИПКнинг 151-моддасида назарда тутилган ҳужжатлар илова қилинади. Ушбу ҳужжатлар тақдим этилмаган тақдирда, ариза ва унга илова қилинган ҳужжатлар ИПКнинг 155-моддаси ва Қонуннинг 46-моддасининг олтинчи қисмига асосан қайтарилади, ариза билан мурожаат этиш қарздорнинг раҳбари учун мажбурий бўлган ва аризага Қонуннинг 40-моддасида назарда тутилган ҳужжатлар илова қилинмаган ҳоллар бундан мустасно. Бундай ҳолатда ариза суд томонидан иш юритишга қабул қилинади, етишмаётган ҳужжатлар эса тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни суд муҳокамасига тайёрлаш тартибида талаб қилиб олинади.

Қарздор юридик шахснинг ўзига нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризасига қарздор муассисларининг (иштирокчиларининг) ёки қарздор мол-мулки эгасининг қарздор ўзига нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилиши ҳақидаги қарори ҳам илова қилинади (Қонун 40-моддаси иккинчи қисмининг олтинчи хатбошиси).

Судларнинг эътибори қаратилсинки, Қонун 9-моддаси биринчи қисмининг иккинчи ва тўртинчи хатбошилари, шунингдек иккинчи қисмининг мазмунидан келиб чиқиб, қонуннинг ушбу нормаларида белгиланган асосларга кўра судга ариза билан мурожаат қилиш учун қарздор юридик шахс муассисларининг (иштирокчиларининг) ёки мол-мулки эгасининг унга нисбатан тўловга қобилиятсизлик ҳақида иш қўзғатиш тўғрисида қарор қабул қилиши мажбурий ҳисобланмайди ва аризага бундай қарорни илова қилиш талаб этилмайди.

9. Қонун 12-моддасининг саккизинчи қисмига кўра, агар кредиторлар йиғилишида қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилинган бўлса, суд муваққат бошқарувчининг қарздорнинг фаолиятини тиклаш учун имконият мавжудлиги тўғрисидаги хулосасини инобатга олган ҳолда, қарздорга нисбатан унинг тўлов қобилиятини тиклаш тартиб-таомилларидан бирини жорий этишга ҳақли.

Бунда инобатга олиш лозимки, Қонун 92-моддасининг учинчи қисми ва 108-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган асослар мавжуд бўлгандагина суд қарздорга нисбатан унинг тўлов қобилиятини тиклаш тартиб-таомилларидан бирини жорий этиши мумкин.

10. Судлар назарда тутишлари лозимки, давлат солиқ ва божхона хизмати органи томонидан қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида ариза бериш учун солиқлар ҳамда йиғимлар

бўйича қарзни ундириш юзасидан кўрилган чора-тадбирлар асос бўлиши ва шу сабабли аризага қонунчиликка мувофиқ солиқлар ҳамда йиғимлар бўйича қарзни ундиришга доир чора-тадбирлар кўрилганлигига оид далиллар илова қилиниши керак (Қонун 37-моддасининг олтинчи қисми, 45-моддасининг иккинчи қисми).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўловга қобилиятсизлик таомилларини янада соддалаштириш ва суд бошқарувчилари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 1 февралдаги ПҚ-4146-сонли қарори 1-бандининг иккинчи хатбошисида солиқ хизмати органлари солиқлар ва йиғимлар бўйича қарздорликни ундириш имконияти бўлмаганлиги сабабли ижро ҳужжатлари қайтарилган кундан бошлаб 30 кундан кечиктирмасдан қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат қилиши белгиланган.

Шу сабабли, агар давлат солиқ хизмати органининг қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш тўғрисидаги аризасига солиқлар ва йиғимлар бўйича қарздорликни ундириш имконияти бўлмаганлиги сабабли ижро ҳужжатларини қайтариш тўғрисидаги давлат ижрочисининг қарори илова қилинмаган бўлса, ариза Қонун 46-моддасининг олтинчи қисми ва ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 7-бандига асосан қайтарилади, ариза иш юритишга қабул қилинган бўлса – у ИПК 107-моддасининг 5-бандига асосан кўрмасдан қолдирилади.

Ушбу қоида давлат божхона хизмати органининг аризасига ҳам татбиқ этилади.

11. Қонун 12-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомиллари қўлланилаётганда барча кредиторларнинг манфаатларини кредиторлар йиғилиши ёки кредиторлар қўмитаси ҳимоя қилади ва суд қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризани иш юритишга қабул қилиб олган кундан эътиборан кредиторлар қарздорга ўз талабларини яқка тартибда қаноатлантириш мақсадида мурожаат қилишга ҳақли эмас, бундан мулк ҳуқуқини эътироф этиш, маънавий зиённи компенсация қилиш, мол-мулкни бошқа шахснинг қонунсиз эгалигидан талаб қилиб олиш, асоссиз орттирилган бойликни қайтариш, битимларни ҳақиқий эмас деб топиш ва уларнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш, ҳуқуқий таъсир чоралари қўллаш тўғрисидаги талаблар, шунингдек жорий тўловлар бўйича талаблар мустасно.

Агар тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш қўзғатилгандан кейин қарздордан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза берилгунга қадар вужудга келган қарзни ундириш ҳақида кредиторнинг даъво аризаси (суд буйруғи бериш ҳақидаги ариза) судга келиб тушса, ИПК 154-моддаси биринчи қисмининг 1-бандига асосан даъво аризаси (ариза)ни иш юритишга қабул қилиш рад этилади.

Агар кўрсатилган ҳолатлар даъво аризаси иш юритишга қабул қилингандан кейин аниқланса, ИПК 107-моддасининг 9-бандига асосан даъво аризаси кўрмасдан қолдирилади.

Ушбу қоида қарздорликни ундириш тўғрисида биринчи инстанция судида ишни кўриш жараёнида жавобгарга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза судга берилган ва у суд томонидан иш юритишга қабул қилинган ҳолатга ҳам қўлланилади.

12. Судларнинг эътибори қаратилсинки, кредиторлар йиғилишининг қарори устидан нафақат овоз беришда иштирок этмаган ёки тегишли қарорга қарши овоз берган кредитор, балки тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи бошқа шахслар томонидан ҳам шикоят қилиниши мумкин.

Кредиторлар йиғилишининг қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза кредитор ва (ёки) тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи бошқа шахс қабул қилинган қарор ҳақида билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан йигирма кун ичида берилиши мумкин.

Бундай ариза Қонуннинг 60-моддасида белгиланган тартибда кўриб чиқилади.

Кредиторлар қўмитасининг қарори устидан ҳам шу тартибда шикоят қилиниши мумкин.

Кредиторлар йиғилишининг ёки кредиторлар қўмитасининг қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза, шунингдек, Қонуннинг 60-моддасида назарда тутилган бошқа ариза (шикоят)дан аризачи воз кечган тақдирда, ариза бўйича иш юритиш ИПК 110-моддасининг 6-бандига мос ҳолда тугатилади.

Судлар инобатга олишлари керакки, кредиторлар йиғилишида ёки кредиторлар қўмитасида қарздор ходимларининг вакили, қарздор муассисларининг (иштирокчиларининг) ёки қарздор мол-мулки эгасининг вакили овоз бериш ҳуқуқисиз иштирок этишга ҳақли. Бироқ, уларнинг иштирок этмаганлиги кредиторлар йиғилиши ёки кредиторлар қўмитаси қарорини ҳақиқий эмас деб топиш учун асос бўлмайди.

13. Судларнинг эътибори қаратилсинки, Қонуннинг 38-моддасида кўрсатилган тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахсларнинг рўйхати тугал ҳисобланмайди.

Чунончи, Қонунга мувофиқ қуйидагилар ҳам тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар ҳисобланади:

тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасида судга берилган ариза асосида субсидиар жавобгарликка тортилаётган шахс (Қонун 72-моддасининг биринчи қисми);

кишлоқ хўжалиги қорхонасининг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишда – маҳаллий давлат ҳокимияти органи (Қонун 177-моддасининг иккинчи қисми);

банкнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишда – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш фонди (Қонуннинг 181-моддаси);

суғурталовчининг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишда – суғурта фаолиятини тартибга солиш соҳасидаги махсус ваколатли давлат органи (Қонуннинг 182-моддаси);

қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчисининг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишда - қимматли қоғозлар бозорини тартибга солиш бўйича ваколатли давлат органи (Қонуннинг 186-моддаси);

улуш киритиш асосидаги қурилиш бўйича қурувчининг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишда – қурилиш фаолиятини тартибга солиш соҳасидаги ваколатли давлат органи (Қонун 190-моддасининг иккинчи қисми).

13.1. Қонун 38-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ, қарздор юридик шахс ходимларининг вакили, қарздорнинг муассислари (иштирокчилари) вакили ёки қарздорнинг мол-мулки эгаси, қарздор якка тартибдаги тадбиркорнинг вакили, кредиторлар йиғилиши (кредиторлар қўмитаси) вакили ҳамда бошқа шахслар ҳам тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этиши мумкин, яъни, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар бўлиши мумкин.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, қарздор юридик шахс ходимларининг вакили тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этиши учун у вакил сифатида сайланганлиги тўғрисида қарздор ходимларининг йиғилиш баённомаси, қарздорнинг муассислари (иштирокчилари) вакили учун эса – муассислар (иштирокчилар)нинг йиғилиш баённомаси асос бўлади.

14. Судья тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни суд мажлисида кўришга тайёрлаш билан бир вақтда кузатув таомилини жорий этиш масаласини ҳал қилиши лозим (Қонуннинг 49 ва 78-моддалари). Кузатув таомили жорий этилганлиги аризани иш юритишга қабул қилиш ва тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш кўзғатиш ҳақидаги суднинг ажримида кўрсатилади.

Мол-мулки мавжуд бўлган қарздор юридик шахсга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш кўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилинганда, унда муваққат бошқарувчининг номзоди кўрсатилади. Аризада муваққат бошқарувчининг номзоди кўрсатилмаган бўлса, суд аризачидан ёки ваколатли давлат органидан ёхуд суд бошқарувчиларининг жамоат бирлашмасидан тегишли номзодни тақдим этишни сўрайди.

Кузатув таомили қарздор - юридик шахсга нисбатан унинг мол-мулки бут сақланишини таъминлаш, қарздорнинг молиявий аҳволи таҳлилинини ўтказиш, кредиторлар талаблари реестрини тузиш ва биринчи кредиторлар йиғилишинини ўтказиш мақсадида қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш кўзғатиш ҳақидаги ариза қабул қилинган пайтдан эътиборан кейинги тартиб-таомилга қадар қўлланилади. Ушбу вазифаларнинг бажарилиши муваққат бошқарувчи зиммасига юкланади.

Ушбу қоидалар жисмоний шахс ва якка тартибдаги тадбиркорни, шунингдек, соддалаштирилган тартиб-таомил бўйича қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ишларга татбиқ этилмайди.

15. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни суд муҳокамасига тайёрлаш судья томонидан Қонуннинг 49-моддасида белгиланган хусусиятлар инобатга олинган ҳолда ИПКнинг 19-бобида назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

Қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризани иш юритишга қабул қилиш масаласини ҳал этишда, судья бундай ариза билан судга мурожаат қилиш учун Қонун 37-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган асослар мавжудлигини текшириши лозим.

Бундай асослар мавжуд бўлмаган тақдирда, судья Қонун 46-моддасининг бешинчи қисмига асосан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризани иш юритишга қабул қилишни рад этади. Агар мазкур ҳолат тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш қўзғатилганидан кейин аниқланса, суд қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисида ҳал қилув қарори қабул қилади (Қонун 55-моддаси биринчи қисмининг иккинчи хатбошиси).

Агар Қонуннинг 195-моддасида назарда тутилган тўловга қобилиятсизлик аломатлари мавжуд бўлмаса, жисмоний шахсни тўловга қобилиятсиз деб топиш тўғрисидаги ариза ҳам Қонун 46-моддасининг бешинчи қисмига асосан иш юритишга қабул қилиш рад этилади.

16. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш суд мажлисида тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза иш юритишга қабул қилинганлиги тўғрисида ажрим чиқарилган кундан эътиборан икки ойдан ортиқ бўлмаган муддатда кўриб чиқилиши лозим.

Алоҳида ҳолларда тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни кўриш суд раиси томонидан Қонуннинг 50-моддасига асосан бир ойдан ошмаган муддатга узайтирилиши мумкин.

Судлар инобатга олишлари лозимки, Қонуннинг 50-моддасида назарда тутилган тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни кўриш муддатлари ҳозир бўлмаган қарздорни банкрот деб топиш ҳақидаги аризани кўриб чиқишда қўлланилмайди.

17. Қонун 22-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларига мувофиқ, олий маълумотга ҳамда камида икки йиллик иш стажига эга бўлган ва ваколатли давлат органида аттестациядан ўтган шахслар, шунингдек ушбу талабларга жавоб берадиган ҳамда фуқаролик ва иқтисодий суд ишларини юритишга ихтисослашуви бўйича лицензияга эга бўлган адвокатлар суд бошқарувчилари этиб тайинланиши мумкин.

Ваколатли давлат органи суд бошқарувчиларнинг ягона реестрини юритади ва ундаги маълумотларни Ўзбекистон Республикаси Олий судига идоралараро маълумот алмашинуви асосида электрон тарзда тақдим этади.

Суд бошқарувчисини тайинлаш масаласини ҳал этишда суд аттестат тўғрисидаги маълумотларни ягона реестрдан олиши ва иш хужжатларига қўшиб қўйиши лозим.

18. Қарздорга ёки кредиторларга нисбатан манфаатдор шахслар, судланганлик ҳолати тугалланмаган ёки судланганлиги олиб ташланмаган шахслар, суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган шахслар, ўзига нисбатан тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомили жорий этилган якка тартибдаги тадбиркорлар ёки жисмоний шахслар, илгари суд бошқарувчиси вазифасини бажараётганда қарздорга, кредиторларга зарар етказган ва бу зарарнинг ўрнини қопламаган шахслар, ваколатли давлат органи қарори билан суд бошқарувчиси аттестатининг амал қилиш муддати тугатилган (бекор қилинган) ва (ёки) вақтинча тўхтатиб турилган (вақтинча тўхтатиб турилган муддатга) шахслар, ўзига нисбатан бошқа шахсларнинг ишларини ва (ёки) мол-мулкини бошқариш бўйича фаолиятни амалга оширишга чеклов белгиланган шахслар (бундай фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум этилган шахслар) суд бошқарувчиси этиб тайинланиши мумкин эмас.

Кўрсатилган асосларга кўра, суд бошқарувчиси лавозимига тавсия этилган номзодни суд бу вазифага тайинлашни рад этиши ёки суд бошқарувчисини ўз вазифасини бажаришдан озод этиши лозим.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, қарздор ва кредиторларга нисбатан манфаатдор шахслар деганда, Қонуннинг 21-моддасида кўрсатилган шахслар тушунилади.

19. Қонун хужжатларини мунтазам равишда ёки бир марта қўпол равишда бузганлик, шунингдек Қонунда назарда тутилган бошқа ҳоллар суд бошқарувчисининг вазифасини бажаришдан озод қилиш учун асос бўлади.

Қонун суд бошқарувчисини вазифасидан озод қилиш масаласини суд мажлисида ҳал этилишини назарда тутмайди. Бироқ, суд ушбу масалани суд мажлисида ҳам кўриб чиқиши мумкин.

Суд бошқарувчисини вазифасидан озод қилиниши билан айти бир пайтда суд янги суд бошқарувчисини Қонунда белгиланган тартибда тайинлайди. Суднинг ушбу ажрими билан вазифасидан озод қилинган суд бошқарувчиси зиммасига янги тайинланган суд бошқарувчисига унда мавжуд бўлган хужжатларни топшириш мажбурияти юкланиши мумкин.

Суднинг айти бир пайтда янги суд бошқарувчисини тайинлаган ҳолда суд бошқарувчисини ўз вазифасидан озод қилиш тўғрисидаги ажрими дарҳол ижро этилиши лозим ва унинг устидан шикоят берилиши (протест келтирилиши) мумкин. Мазкур ажрим устидан шикоят берилиши (протест келтирилиши) унинг ижросини тўхтатиб қўймайди.

20. Суд бошқарувчисининг ноқонуний ҳаракати (ҳаракатсизлиги) натижасида қарздорга, кредиторларга ва учинчи шахсларга зарар етказилган тақдирда, мазкур зарар суд бошқарувчисидан суд тартибида ундирилиши мумкин.

21. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар бундай иш доирасида қўлланиладиган ҳар қандай тартиб-таомил жараёнида судга сохта тўловга қобилиятсизлик, тўловга қобилиятсизликни яшириш ёки қасддан тўловга қобилиятсизликка олиб келиш аломатларини аниқлаш мақсадида экспертиза тайинлаш ҳақида илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин (Қонун 38-моддасининг учинчи қисми).

Экспертиза ўтказиш натижасида сохта тўловга қобилиятсизлик, тўловга қобилиятсизлик яширилиши ёки қасддан тўловга қобилиятсизликка олиб келиш аломатлари аниқланганда, судлар ИПК 200-моддасининг бешинчи қисмига асосан жиноят ишини қўзғатиш тўғрисидаги масалани ҳал этиш учун бу ҳақда прокурорга тегишли материалларни илова қилган ҳолда хабар қилиши лозим.

Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари талабларига мувофиқ, суд бошқарувчиси сохта тўловга қобилиятсизлик, тўловга қобилиятсизликни яшириш ёки қасддан тўловга қобилиятсизликка олиб келиш аломатларини аниқлашга доир ҳаракатларни амалга ошириши ва чоралар кўриши ҳамда бундай аломатлар аниқланганлиги ҳақида кредиторлар йиғилишига, судга, ваколатли давлат органига, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бериши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 14 августдаги 224-сонли қарори билан тасдиқланган Сохта тўловга қобилиятсизлик, тўловга қобилиятсизликни яшириш ва қасддан тўловга қобилиятсизликка олиб келиш аломатларини аниқлаш Қоидаларининг (бундан буён матнда Қоидалар деб юритилади) 9-бандига биноан, қарздорнинг аризасига кўра, тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иқтисодий суд томонидан иш қўзғатишнинг барча ҳолатларида сохта тўловга қобилиятсизлик аломатларини аниқлаш суд бошқарувчиси томонидан амалга оширилади ҳамда кузатув тартиботи жараёнида рўёбга чиқарилади.

Шу муносабат билан қарздорнинг аризасига асосан унга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ва кузатув тартиб-таомилини жорий этиш тўғрисидаги ажрим билан муваққат бошқарувчиси зиммасига сохта тўловга қобилиятсизлик аломатлари мавжуд ёки мавжуд эмаслиги тўғрисидаги хулосани судга тақдим этиш вазифаси юклаш лозим.

Қоидаларнинг 21-бандига мувофиқ, тўловга қобилиятсизликни яшириш аломатлари тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатишдан олдинги давр мобайнида, шунингдек, тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомиллари жараёнида суд бошқарувчиси томонидан аниқланади.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, Қоидаларнинг 25-бандига кўра, қасддан тўловга қобилиятсизликка олиб келиш аломатларини аниқлаш иқтисодий суд томонидан қарздорни банкрот деб эътироф этилган ҳамда тугатишга доир иш юритиш бошлангандан кейин, қарздор учун мажбурий кўрсатмалар бериш ҳуқуқига эга бўлган ёхуд унинг хатти-ҳаракатларини бошқача тарзда аломатлаш имкониятига эга бўлган шахсларнинг

ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари асосида тўловга қобилиятсизликни келтириб чиқарилишини тахмин қилиш асослари мавжуд бўлганда тугатиш бошқарувчиси томонидан амалга оширилади.

22. Суд бошқарувчисига ҳақ тўлаш миқдори ва тартиби кредиторлар йиғилиши томонидан белгиланади ҳамда суднинг ажрими ёки ҳал қилув қарори билан тасдиқланади, Қонун 26-моддасининг иккинчи, тўртинчи ва бешинчи қисмларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Суд бошқарувчиси ҳақининг миқдорини белгилашда қарздор мол-мулкнинг қиймати ва унинг амалга оширадиган ишлари ҳажми ҳисобга олиниши лозим.

Кредиторлар йиғилишининг қарори билан суд бошқарувчисига унинг фаолияти натижаларига қараб Қонунда белгиланган ҳолларда ва миқдорда қўшимча ҳақ белгиланиши мумкин.

Агар кредиторлар билан тузилган битимда бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, суд бошқарувчисининг ҳақи ва қўшимча ҳақ қарздорнинг мол-мулки ҳисобидан қопланади.

Судлар инобатга олиши лозимки, Қонун 59-моддасининг учинчи қисмига мувофиқ, суд қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги аломатлари аниқланмаганлиги муносабати билан уни банкрот деб топишни рад этиш ҳақида қарор қабул қилган тақдирда, суд харажатлари, шу жумладан тўлов муддати кечиктирилган ёки бўлиб-бўлиб тўланадиган давлат божи бўйича харажатлар, Қонуннинг 53 ва 54-моддаларида назарда тутилган маълумотларни оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш харажатлари, суд бошқарувчиларига ҳақ тўлаш харажатлари судга қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида ариза билан мурожаат этган кредиторларга тегишли бўлади ва кредиторлар ўртасида уларнинг талабларига мутаносиб равишда тақсимланади.

Ушбу қоида қарздорнинг мол-мулки мавжуд бўлмаган ёки ушбу харажатларни қоплашга етарли бўлмаган ҳолда ҳам қўлланилади.

23. Судларга тушунтирилсинки, Қонуннинг 53 ва 54-моддаларида назарда тутилган оммавий ахборот воситаларида эълон қилиниши лозим бўлган маълумотлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 11 июндаги 160-сонли қарорининг 1-бандига мувофиқ “Biznes-Daily “Биржа” иқтисодий газетаси ва (ёки) ваколатли давлат органининг расмий веб-сайтида эълон қилинади.

24. Кредиторларнинг биринчи йиғилишида иштирок этиш учун кредиторлар Қонун 87-моддасининг биринчи қисмида белгиланган тартиб ва муддатларда ўз талабларини қарздорга тақдим этишга ҳақли. Бунда, кредиторларнинг талаблари реестрига киритиладиган пул мажбуриятлари ва мажбурий тўловларнинг миқдори суд томонидан қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш қўзғатиш ҳақидаги аризани иш юритишга қабул қилиш санасига белгиланади.

Кредиторларнинг талаблари реестрига қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза суд томонидан қабул қилингунга ва тўловга қобилиятсизликнинг тегишли тартиб-таомилини жорий этишга қадар ижро муддати келган қарздорнинг кредиторлар олдидаги мажбуриятлари киритилади.

Қарздорни тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза суд томонидан қабул қилингандан кейин вужудга келган қарздорнинг кредиторлар олдидаги мажбуриятлари кредиторларнинг талаблари реестрига киритилмайди ва қарздорнинг улар олдидаги мажбуриятлари навбатдан ташқари бажарилади. Бунда мажбурият деганда, қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза суд томонидан иш юритишга қабул қилинганидан кейин тузилган битим бўйича мажбурият, шунингдек олдин тузилган битим бўйича бажариш муддати аризани суд томонидан иш юритишга қабул қилинганидан кейин вужудга келган мажбурият ёки қарздорда муайян ҳаракатларни амалга ошириш мажбуриятининг вужудга келиши учун воқеа содир бўлганлиги тушунилади (масалан, мол-мулкни топшириш, пул маблағларини тўлаш ва бошқалар).

Кредиторларнинг талаблари реестрига қарздор ва (ёки) суд бошқарувчиси томонидан тан олинган ёхуд қонуний кучга кирган суд ҳужжатлари (ҳал қилув қарори, қарор, ҳукм, ажрим, суд буйруғи) билан тасдиқланган, шунингдек давлат органларининг ҳужжатлари билан аниқланган талаблар киритилади.

Кредиторларнинг талаблари реестрига, асосий қарздан ташқари юқоридаги ҳужжатлар билан тасдиқланган неустойка (жарима, пеня), шунингдек, иқтисодий (молиявий) санкциялар (фоизлар) киритилади.

Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш қўзғатилгунга қадар вужудга келган, аммо қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза суд томонидан қабул қилингандан кейин бажариш муддати келган пул мажбуриятлари ва мажбурий тўловларнинг миқдори тегишли тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомили (суд санацияси ёки ташқи бошқарув) жорий этилган санага белгиланади.

Қарздор банкрот деб топилган ва тугатишга доир иш юритиш бошлангандан сўнг пул мажбуриятлари ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича талаблар миқдори пул мажбуриятларини бажариш ва мажбурий тўловларни тўлаш муддати юзага келганидан қатъи назар, тугатишга доир иш юритиш бошланган санага белгиланади, Қонун 150-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган талаблар бундан мустасно.

Қонун 18-моддасининг иккинчи қисмига кўра, кредиторлар талабларининг ҳисоби реестрда Ўзбекистон Республикасининг миллий валютасида юритилади. Кредиторларнинг чет эл валютасида ифодаланган талаблари кредиторларнинг талаблари реестрида, агар кредитор ва қарздор ўртасида тузилган шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, кредиторлар йиғилиши ўтказиладиган кундаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган расмий курс бўйича қонунчилик ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳисобга олинади.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, кредиторлар йиғилиши ўтказиладиган кун деганда, тўловга қобилиятсизликнинг тегишли тартиб-таомилини жорий этиш тўғрисидаги илтимоснома билан судга мурожаат этиш ҳақида кредиторлар йиғилиши қарори қабул қилинган сана тушунилиши керак.

Қарздорнинг тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатилганидан кейин юзага келган, шунингдек тўловга қобилиятсизликнинг тегишли тартиб-таомили жорий этилгандан сўнг бажариш муддати келган пул мажбуриятлари ва (ёки) солиқлар ва йиғимлар жорий тўловлар ҳисобланади ва кредиторларнинг талаблари реестрига киритилмайди.

25. ИПКнинг 101 ва 102-моддаларида назарда тутилган асослар мавжуд бўлганда тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритишни тўхтатиб туришга йўл қўйилади.

Корхонанинг раҳбарига ёки муассисларига (иштирокчиларига) ёхуд мулкдорига, яқка тартибдаги тадбиркорга ва (ёки) жисмоний шахсга нисбатан тўловга қобилиятсизликка олиб келган ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) учун жиноят иши қўзғатилган тақдирда ҳам тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тўхтатиб турилади. Бундай ҳолатда, суднинг қўзғатилган жиноят иши бўйича чиқарилган суд ҳужжати қонуний кучга киргандан ёки тергов ҳаракатлари тугагандан сўнг тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тикланади.

Судлар инобатга олиши лозимки, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш нафақат Қонун 51-моддасининг биринчи қисмида кўрсатилган суд ҳужжатларидан бири қабул қилингунига қадар, балки апелляция (кассация) шикояти (протести) ҳамда тафтиш тартибидаги шикоят (протест) бўйича қарор қабул қилингунига қадар ҳам тўхтатиб турилиши мумкин.

Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тўхтатилганда, суд Қонун 51-моддасининг биринчи қисмида кўрсатилган суд ҳужжатларини чиқаришга ҳақли эмас. Бунда суд томонидан жорий этилган тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомили давом эттирилади, суд бошқарувчисидан эса ўз вазифасини бажараётганлиги учун ҳақ олиш ҳуқуқи сақланиб қолинади.

26. Қонуннинг 51-моддасига кўра, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича суднинг қарорлари ва ажримлари дарҳол ижро этилади. Лекин, уларнинг устидан ИПКда назарда тутилган тартибда шикоят берилиши (протест келтирилиши) мумкин.

Судлар инобатга олишлари лозимки, Қонун 61-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишдаги келишмовчиликларни кўриб чиқиш натижаларига кўра чиқарилган суд ажрими, агар унинг устидан апелляция тартибида шикоят қилинмаган (протест келтирилмаган) бўлса, у чиқарилган пайтдан эътиборан ўн кун ўтгач қонуний кучга киради. Апелляция шикояти (протести) берилган тақдирда ажрим, агар у бекор қилинмаган бўлса, апелляция инстанцияси судининг қарори қабул қилинган кундан эътиборан қонуний кучга киради.

27. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишлар бўйича суд ҳужжатлари Қонунда назарда тутилган хусусиятларни инобатга олган ҳолда, ИПКда белгиланган тартибда қайта кўриб чиқиши мумкин.

Суднинг тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасида чиқарган, ИПКда назарда тутилмаган ажримлари устидан фақат Қонунда белгиланган ҳолларда ва тартибда шикоят қилиш (протест келтириш) мумкин, Қонуннинг 51-моддаси, 95-моддасининг иккинчи қисми, 108-моддасининг иккинчи қисми ва 140-моддасининг тўртинчи қисмида назарда тутилган ажримлар бундан мустасно, улар устидан ИПКда назарда тутилган тартибда шикоят қилиш (протест келтириш) мумкин.

Хусусан, Қонуннинг 60-моддасида кўрсатилган ариза ва шикоятларни кўриб чиқиш натижалари юзасидан чиқарилган суднинг ажримлари устидан Қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда шикоят берилиши (протест келтирилиши) мумкин. Кўрсатилган ажримлар устидан апелляция шикояти (протести) улар чиқарилган пайтдан эътиборан ўн кун ичида, апелляция тартибида кўрилмаган ажрим устидан кассация шикояти ажрим қонуний кучга кирган кундан эътиборан бир ой ичида берилади (Қонуннинг 61-моддаси).

Кредиторлар йиғилишининг қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги суднинг ажрими устидан ҳам шу тартибда шикоят бериш (протест келтириш) мумкин (Қонун 17-моддасининг бешинчи қисми).

Суд бошқарувчиларини тайинлаш (озод қилиш, алмаштириш) тўғрисидаги ажримлар устидан Қонунда назарда тутилган тартибда шикоят қилиш (протест келтириш) мумкин. Агар суд санацияси ёки ташқи бошқарув тартиб-таомили жорий этилиши билан бир пайтда санация қилувчи бошқарувчи ёки ташқи бошқарувчи тайинланган, тугатиш бошқарувчиси эса қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш билан бир пайтда тайинланган бўлиб, уларни тайинлаш тўғрисида суд санацияси ёки ташқи бошқарувни жорий этиш ҳақидаги суднинг ажримида ёхуд қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарорида кўрсатилган бўлса, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар Қонунда назарда тутилган тартибда суд ҳужжатининг суд бошқарувчисини тайинлашга доир қисми устидан шикоят бериши мумкин.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, суднинг тугатишга доир иш юритиш тамомланганлиги ҳақидаги ажрими устидан шикоят қилинмайди (протест келтирилмайди). Бироқ, бундай ажрим ИПКнинг 327-моддасида назарда тутилган асослар мавжуд бўлса, шу жумладан тугатишга доир иш юритиш тамомланганидан кейин қарздорнинг мол-мулки аниқланса, ишда иштирок этувчи шахсларнинг аризасига мувофиқ янги очилган ҳолатлар бўйича қайта кўриб чиқиши мумкин. Тугатишга доир иш юритиш тамомланганлиги ҳақидаги ажрим янги очилган ҳолатлар бўйича бекор қилинган тақдирда, суднинг ажримида тугатишга доир иш юритиш тикланганлиги кўрсатилади.

28. Қонуннинг 55-моддасига мувофиқ, суднинг қарздори банкрот деб топишни рад этиш тўғрисидаги қарори тўловга қобилиятсизлик аломатлари аниқланмаганда, суд тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича қарор қабул қилгунга қадар кредиторларнинг билдирилган талаблари қондирилганда, сохта тўловга қобилиятсизлик аниқланганда ва Қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда қабул қилинади.

Судлар инобатга олишлари лозимки, агар қарздор ўзининг аризасига асосан суд томонидан банкрот деб топилган бўлиб, тугатишга доир иш юритиш жараёнида сохта тўловга қобилиятсизлик аломатлари аниқланса, ушбу ҳолат суднинг қарздори банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги ҳал қилув қарори ишда иштирок этувчи шахсларнинг аризасига мувофиқ янги очилган ҳолатлар бўйича қайта кўриб чиқиш учун асос бўлиши мумкин. Суднинг ҳал қилув қарори янги очилган ҳолатлар бўйича бекор қилинган тақдирда, ишни белгиланган умумий тартибда кўриш натижаси бўйича қарздори банкрот деб топишни рад этиш тўғрисида ҳал қилув қарори қабул қилинади.

29. Қонун 55-моддасининг учинчи қисмига биноан, қарздорда етарли ҳажмда ликвид мол-мулк мавжудлигидан далолат берувчи далиллар мавжуд бўлган тақдирда суд қарздорнинг илтимосномасига кўра тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни кўришни кейинга қолдиришга, қарздорга кредиторларнинг талабларини суд томонидан белгиланган муддатда қаноатлантиришни таклиф этишга ҳақли, бу муддат ўттиз кундан ошмаслиги керак.

Судлар инобатга олишлари лозимки, қарздор суд томонидан белгиланган муддатда кредиторларнинг талабларини қаноатлантирмаган ва Қонун 5-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган тўловга қобилиятсизлик аломатлари аниқланган ҳолларда, агар тўловга қобилиятсизликка оид тиклаш тартиб-таомилларидан бирини жорий этиш, келишув битимини тасдиқлаш ёки тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш юритишни тугатиш учун асослар мавжуд бўлмаса, суд қарздори банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилади.

30. Қонуннинг 57-моддасига биноан, суд санацияси ёки ташқи бошқарув жараёнида қарздорнинг тўлов қобилияти тикланганда, келишув битими тузилганда ва у суд томонидан тасдиқланганда, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи барча кредиторлар билдирилган талабларидан воз кечганда, кредиторларнинг талаблари реестрига киритилган кредиторларнинг барча талаблари ҳар қандай тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомили жараёнида қондирилганда тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш юритиш иктисодий суднинг ажрими билан тугатилади.

Бунда судлар инобатга олишлари керакки, кузатув тартиб-таомили жараёнида кредиторларнинг талаблари реестрига киритилган кредиторларнинг барча талаблари қондирилганда, суд Қонун 55-моддаси биринчи қисмининг учинчи хатбошисига асосан қарздорни банкрот деб топишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилади.

Агар суднинг қарздорни банкрот деб топиш тўғрисида ҳал қилув қарори мавжуд бўлса ёки қарздор корхона тугатилган ва давлат реестридан чиқарилган бўлса, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тегишлича ИПК 110-моддасининг 2 ёки 4-бандларига асосан тугатилади.

Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш Қонун 62-моддасининг учинчи қисмига асосан ҳам тугатилиши лозим.

30.1. Судларнинг эътибори қаратилсинки, агар қарздорнинг устав фондида (устав капиталда) давлат улуши бўлса, суд тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатилганлиги ҳақида ваколатли давлат органини хабардор қилиши лозим. Ваколатли давлат органи бундай хабарнома олинган кундан эътиборан икки ҳафталик муддат ичида судга судгача санация қилиш ўтказилиши мақсадга мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслиги тўғрисидаги ўз фикрини тақдим қилиши шарт (Қонуннинг 62-моддаси).

Ваколатли давлат органининг судгача санация қилиш ўтказилиши мақсадга мувофиқлиги тўғрисидаги хабарномаси судга келиб тушганда, муваққат бошқарувчи Қонуннинг 15-моддасида белгиланган тартибда кредиторларнинг йиғилишини чақиради.

Ваколатли давлат органининг судгача санация қилишни ўтказиш тўғрисидаги таклифига розилик бериш ҳақидаги кредиторлар йиғилишининг қарори йиғилишда ҳозир бўлган овоз бериш ҳуқуқига эга кредиторларнинг кўпчилик овози билан қабул қилинади.

Кредиторлар йиғилишининг бундай қарор қабул қилиши Қонун 62-моддасининг учинчи қисмига асосан иш юритишни тугатиш учун асос бўлади.

Агар ваколатли давлат органи тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатилганлиги ҳақидаги хабарнома олинган кундан эътиборан икки ҳафталик муддат ичида судгача санация қилиш ўтказилиши мақсадга мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслиги тўғрисидаги ўз фикрини судга тақдим қилмаса, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш муҳокамаси Қонунда белгиланган тартибда давом эттирилади.

30.2. Судларнинг эътибори қаратилсинки, тугатишга доир иш юритиш жараёнида реестрга киритилган кредиторларнинг барча талаблари қондирилганда ва қарздорнинг хўжалик фаолиятини давом эттиришга имконияти мавжуд бўлганда, тугатиш бошқарувчиси тақдим этган ҳисоботни кўриб чиқиш натижалари бўйича суд тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритишни тугатиш ҳақида ажрим чиқаради ва унда қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарори ижро этилмаслиги кўрсатилади.

31. Суд тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризани кўрмасдан қолдиради, агар:

ариза имзоланмаган бўлса ёки уни имзолаш ҳуқуқига эга бўлмаган шахс томонидан ёхуд мансаб мавқеи ёки фамилияси, исми, отасининг исми кўрсатилмаган шахс томонидан имзоланган бўлса (ИПК 107-моддасининг 3-бандига асосан);

давлат солиқ хизмати органининг ҳамда бошқа ваколатли органнинг қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризасига қонунчиликка мувофиқ солиқлар ҳамда йиғимлар бўйича қарзни қайтариб олишга доир чора-тадбирлар кўрилганлигига оид далиллар илова қилинмаган ва ариза суд томонидан хатога йўл қўйилиб, иш юритишга қабул қилинган бўлса (ИПК 107-моддасининг 5-бандига асосан).

Суднинг тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризани кўрмасдан қолдириш тўғрисидаги ажрими устидан шикоят берилиши (протест келтирилиши) мумкин.

Судларнинг эътибори қаратилсинки, қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилган шахснинг биринчи суд мажлисига келмаганлиги ва ишни унинг иштирокисиз кўриш тўғрисида ариза бермаганлиги ИПК 107-моддасининг 6-бандига мувофиқ аризани кўрмасдан қолдириш учун асос бўлмайди, тўловга қобилиятсизликнинг соддалаштирилган тартиб-таомили бундан мустасно.

32. Битимлар Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (бундан буён матнда ФК деб юритилади)да назарда тутилган асослардан ташқари Қонуннинг 63 - 66-моддалари, 120-моддасининг иккинчи қисми, 140-моддасининг еттинчи қисми, 169-моддаси, 219-моддасининг бешинчи қисми ва 231-моддасининг биринчи қисмида белгиланган асослар бўйича ҳам суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

Суд бошқарувчиси, талаблари кредиторларнинг талаблари реестрига киритилган кредиторлар, шунингдек низолашилаётган битим билан ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилган ёки ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига таъсир қиладиган шахслар қарздор томонидан тузилган битимни (низоли ёки ўз-ўзидан ҳақиқий бўлмаган) ҳақиқий эмас деб топиш ва (ёки) унинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш тўғрисида даъво тақдим этиш ҳуқуқига эга.

Бундай даъволар бўйича даъво муддати мазкур шахслар битимни ҳақиқий эмас деб топиш учун асослар мавжудлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан ҳисобланади.

Қарздорнинг битимларини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги даъво аризалари тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасидан ташқари, процессуал қонунчиликда белгиланган ишларнинг тааллуқлилиги ва судловга тегишлилиги тўғрисидаги умумий қоидаларга риоя этилган ҳолда кўриб чиқилади.

Қонуннинг 63-моддаси қоидаларига кўра битимлар, агар улар қарздор ёки унинг вакили томонидан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатилгунга қадар уч йил ичида тузилган бўлса ва агар Қонунда бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Бундай битимлар тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомиллари жорий этилгандан кейин ҳам низолашилиши мумкин.

Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатилганидан кейин ёки тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида ариза берилишидан олдинги ўттиз олти ой ичида қарздор юридик шахс томонидан тузилган, қарздорнинг иштирокчиси қарздорнинг иштирокчилари таркибидан чиққанлиги муносабати билан унга мол-мулкдаги улушни тўлаш (ажратиб бериш) билан боғлиқ битим ҳам суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

Судлар шуни инобатга олишлари лозимки, Қонунда йирик битимлар ва суд бошқарувчиси, кредиторлар йиғилиши ёки кредиторлар қўмитасининг розилигисиз тузилган манфаатдорлик мавжуд бўлган битимлар юзасидан ҳам низолашиш имконияти назарда тутилган.

Бунда, баланс қиймати қарздорнинг кўчмас мол-мулкни ёки битим тузиш пайтидаги активлари баланс қийматининг ўн фоизидан кўпроғини ташкил этадиган бошқа мол-мулкни тасарруф этишга олиб келадиган битимлар йирик битимларга киради.

Битимни тузган тарафлардан бири ташки бошқарувчига ёки кредиторга нисбатан манфаатдор шахс бўлса, бундай битимлар манфаатдорлик назарда тутилган битимлар деб эътироф этилади. (Қонун 118-моддасининг учинчи ва тўртинчи қисми).

33. Шахсларни субсидиар жавобгарликка тортиш учун қуйидагилар асос бўлади:

қарздорнинг раҳбари, тугатиш комиссияси аъзолари ёки тугатувчи судга қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақида ариза билан судга мурожаат этиши шарт бўлиб, улар судга бу ҳақидаги ариза билан мурожаат этмаганда (Қонуннинг 10-моддаси);

қарздор тузган битим суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган ва ушбу битимнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатлари қўлланган тақдирда мол-мулк қийматини қайтариш мумкин бўлмаганда (Қонун 67-моддасининг тўртинчи қисми);

агар юридик шахснинг тўловга қобилиятсизлиги шу юридик шахс учун мажбурий кўрсатмалар бериш ҳуқуқига эга бўлган муассис (иштирокчи) сифатидаги шахснинг ёки юридик шахс мол-мулки эгасининг ёхуд қарздорнинг ишларини бошқарувчи шахснинг ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли юзага келган бўлса, юридик шахснинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда (ФК 48-моддасининг учинчи қисми, Қонун 70-моддасининг биринчи қисми);

агар қарздорнинг ишларини бошқарувчи бир нечта шахснинг ғайриқонуний ҳаракатлари кредиторларнинг талабларини тўлиқ қаноатлантиришни имконсиз қилиб қўйса (Қонун 70-моддасининг учинчи қисми);

мажбуриятларни бажариш таъминотини берган шахслар томонидан шу таъминотдан келиб чиқадиган мажбуриятлар кредиторларнинг талабларини қаноатлантириш учун Қонун 107-моддасининг биринчи қисмида белгиланган муддатда бажарилмаганлиги (Қонун 107-моддасининг иккинчи қисми);

қурувчининг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда, тўловга қобилиятсизликка олиб келган қурувчининг муассислари (иштирокчилари), мулкдори ва (ёки) раҳбарларининг ноқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) (Қонуннинг 193-моддаси).

33.1. Судларнинг эътибори қаратилсинки, субсидиар жавобгарликка тортиш учун асослар мавжуд бўлганда, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахслар тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доираси ёки ундан ташқари судга тегишли ариза бериш ҳуқуқига эга (Қонуннинг 71 ва 76-моддалари).

33.2. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасида берилган субсидиар жавобгарликка тортиш ҳақидаги ариза Қонунда белгиланган тартибда суд томонидан кўриб чиқилади (Қонуннинг 73-моддаси).

Аризани кўриб чиқиш натижалари бўйича суд ажрим чиқаради, унда субсидиар жавобгарликка тортилган шахсдан ундирилиши лозим бўлган умумий сумма, шу жумладан Қонун 74-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган усулни танлаган кредиторларнинг ҳар бири фойдасига ва қолган қисми бўйича қарздор фойдасига ундириладиган сумма кўрсатилади. Ажримга асосан суд ҳужжатини мажбурий ижро этиш учун ижро варақаси берилади.

Субсидиар жавобгарликка тортиш тўғрисидаги суд ҳужжатини ижро этиш жараёнида келиб тушган пул маблағлари кредиторларнинг талабларини қаноатлантиришга йўналтирилади (Қонун 75-моддасининг иккинчи қисми).

33.3. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасидан ташқари субсидиар жавобгарликка тортиш тўғрисидаги ариза тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этаётган шахс субсидиар жавобгарликка тортиш учун асослар мавжудлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан уч йил ичида, бироқ, суднинг қарздорни тугатишга доир иш юритиш тамомланганлиги тўғрисидаги ажрими чиқарилганидан кейин уч йилдан кечиктирмай судга тақдим этилиши мумкин.

33.4. Агар субсидиар жавобгарликка тортиш тўғрисидаги ариза тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш доирасидан ташқари берилган бўлса ва унда қарздорнинг ишларини бошқарувчи шахсларни субсидиар жавобгарликка тортишдан манфаатдор бўлган шахслар кўрсатилмаган бўлса, суд бундай

аризани ҳаракатсиз қолдиради ва манфаатдор шахсларни аниқлаш мақсадида аризачига тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш материаллари билан танишиш ҳуқуқини беради.

Бунда, суд ариза келиб тушган кундан эътиборан беш кундан кечиктирмай даъвогарни (аризачини) манфаатдор шахсларни аниқлаш мақсадида ва уларнинг рўйхатини, реквизитлари кўрсатилган ҳолда судга тақдим этиш учун тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш ҳужжатлари билан танишиш ҳуқуқи ҳақида хабардор қилади ва бунинг учун оқилона муддат беради.

Агар белгиланган муддатда даъвогар (аризачи) манфаатдор шахсларнинг рўйхатини судга тақдим қилмаса, суд ариза ва унга илова қилинган ҳужжатларни ИПК 155-моддаси биринчи қисмининг 1-бандига асосан қайтаради.

34. Қонун 92-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ, агар кредиторларнинг биринчи йиғилишида тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомилларидан бирини қўллаш ҳақида қарор қабул қилинмаган бўлса ёки судга уларнинг қарорларидан ҳеч бири Қонуннинг 16-моддасида белгиланган муддатда тақдим этилмаган бўлса, суд доимий тўловга қобилиятсизлик аломатлари бўлган тақдирда, агар ушбу моддада бошқача қоида белгиланмаган бўлса, қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилади. Доимий тўловга қобилиятсизлик аломатлари мавжуд бўлмаган тақдирда, суд қарздорнинг фаолиятини тиклаш тартиб-таомилларидан бирини жорий этиш тўғрисидаги масалани кредиторлар йиғилишида кўриб чиқиш учун тақдим этилган материалларни қайтаради.

Судлар инобатга олишлари керакки, тақдим этилган материалларни қайтариш тўғрисида ажрим чиқарилади ва унда қарздорнинг фаолиятини тиклаш тартиб-таомилларидан бирини жорий этиш тўғрисидаги масалани кредиторлар йиғилишида кўриб чиқиш учун муддат белгиланади. Агар суд томонидан белгиланган муддатда кредиторлар йиғилиши томонидан тўловга қобилиятсизлик тартиб-таомилларидан бирини қўллаш ҳақида қарор қабул қилинмаган бўлса ёхуд судга унинг қарорларидан ҳеч бири тақдим этилмаган бўлса, суд қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилади.

35. Қонунга кўра, санация қилувчи бошқарувчиликка номзод кредиторларнинг йиғилиши ёки мажбуриятларни бажариш таъминотини берган шахслар томонидан судга тақдим этилади (Қонун 97-моддасининг биринчи қисми).

Агар кредиторларнинг йиғилиши ёки мажбуриятларни бажариш таъминотини берган шахслар томонидан санация қилувчи бошқарувчиликка номзод тақдим этилмаса, санация қилувчи бошқарувчи суднинг сўровига асосан ваколатли давлат органи ёки суд бошқарувчиларининг жамоат бирлашмаси томонидан таклиф этилган номзодлар орасидан тайинлаши лозим.

36. Қонун 100-моддасининг йигирманчи ва йигирма биринчи қисмларига мувофиқ, агар бирор-бир кредитор қарздорнинг қарзларидан тўлиқ ёки қисман озод этилишига ёки уларнинг ўзгартирилишига қарши бўлса, қолган кредиторлар унга талабни кредиторларнинг талаблари реестрига мувофиқ сотиб олиш бўйича таклиф беришга ҳақли ва у қолган кредиторлар томонидан таклиф этилган шартларни қабул қилиши шарт.

Бунда, кредиторларнинг таклифида талабни кредиторларнинг талаблари реестрига мувофиқ сотиб олиш учун муддат кўрсатилиши лозим. Агар кредитор кўрсатилган муддатда қолган кредиторлар томонидан таклиф этилган шартларни қабул қилмаса, у қарздорни қарзлардан тўлиқ ёки қисман озод қилиш ёхуд уларни ўзгартириш билан рози бўлган деб ҳисобланади.

37. Судларнинг эътибори қаратилсинки, Қонуннинг 149-моддасига кўра, қарздорнинг мол-мулки билан таъминланган кредиторларнинг талабларини қаноатлантириш ушбу мол-мулк электрон онлайн-аукцион шаклидаги кимошди савдосида сотилганидан кейин тушган маблағлар ҳисобидан амалга оширилади.

Савдо ва (ёки) такрорий электрон онлайн-аукцион шаклидаги кимошди савдоси амалга ошмаган деб топилган тақдирда, мазкур мол-мулк талаблари ушбу мол-мулк билан таъминланган кредиторларга ўз талаблари ҳисобига ўтказиш учун белгиланган тартибда қабул қилиш учун таклиф этилади. Агар қарздорнинг мажбуриятлари бажарилишининг таъминоти сифатида берилган мол-мулкининг бозор қиймати кредиторларнинг ушбу мол-мулк билан таъминланган талабларидан кўп бўлса, бунда юзага келган фарқнинг ўрни мазкур мол-мулкни ўз талаблари ҳисобига қабул қилаётган кредиторлар томонидан пул шаклида қопланади.

“Баҳолаш фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 7-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ, баҳолаш объектининг бозор қиймати деганда энг эҳтимол тутилган нархи тушунилиб, унга кўра мазкур баҳолаш объекти очик бозорда рақобат шароитида, битимнинг тарафлари барча зарур ахборотга эга бўлган ҳолда ўз манфаатлари йўлида оқилона ва ихтиёрий равишда ҳаракат қилади, битим нархининг баланд-пастлигида эса бирон-бир фавқулодда ҳолатлар, шу жумладан тарафлардан бирининг ушбу битимга қўшилиш мажбурияти акс этмайди.

Худди шундай норма Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2023 йил 28 декабрда 3487-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикасининг Ягона миллий баҳолаш стандартининг 76-бандида ҳам қайд этилган.

Шунга кўра, учун кимошди савдоси ва (ёки) такрорий электрон онлайн-аукцион шаклидаги савдо амалга ошмаган деб топилган тақдирда, гаровдаги мол-мулк мазкур мол-мулк талаблари ушбу мол-мулк билан таъминланган кредиторларга ўз талаблари ҳисобига ўтказиш учун белгиланган тартибда сўнгги кимошди савдосида белгиланган нархда қабул қилиш учун таклиф этилади.

38. Қонун 108-моддасининг биринчи қисмига биноан, агар қарздорнинг тўлов қобилиятини тиклашнинг ҳақиқий имконияти аниқланган бўлса, ташқи бошқарув кредиторлар йиғилишининг илтимосномаси, мол-мулкида давлат улуши бўлган корхоналар бўйича эса, ваколатли давлат органининг аризаси асосида суд томонидан жорий этилади.

Ташқи бошқарув ўн икки ойдан (кам эмас) йигирма тўрт ойгача муддатга жорий этилиши мумкин. Суд санацияси ва ташқи бошқарувнинг жами муддати ўттиз ойдан ошмаслиги лозим. Агар қарздорга нисбатан суд санацияси жорий этилмаган бўлса, ташқи бошқарувнинг энг кўп муддати йигирма тўрт ойдан ошмаслиги шарт (шаҳарни ташкил этувчи корхоналар ҳамда уларга тенглаштирилган корхоналар бундан мустасно).

Ташқи бошқарув учун белгиланган муддатнинг қисқартирилишига ёки узайтирилишига Қонун 108-моддасининг тўртинчи қисмида назарда тутилган муддатлар доирасида кредиторлар йиғилишининг илтимосномасига, ваколатли давлат органининг қарорига ёки ташқи бошқарувчининг аризасига биноан йўл қўйилади. Ташқи бошқарув муддатини қисқартириш ёки узайтириш масаласи ишда иштирок этувчи шахслар суд мажлисининг вақти ва жойи тўғрисида хабардор қилинган ҳолда суд томонидан кўриб чиқилади.

39. Қонуннинг 110-моддасига мувофиқ, кредиторлар талабларини қондиришга нисбатан мораторий ташқи бошқарув жорий этилгунга қадар бажариш муддати келган пул мажбуриятларига ва (ёки) мажбурий тўловларга татбиқ этилади, қарздорга нисбатан қузатув ва (ёки) суд санацияси жорий қилинганидан кейин вужудга келган пул мажбуриятлари ва (ёки) мажбурий тўловлар бундан мустасно.

Ташқи бошқарув жорий этилганидан кейин бажариш муддати бошланган пул мажбуриятлари ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича талабларга мораторий татбиқ этилмайди.

40. Қонуннинг 140-моддасига мувофиқ, тугатишга доир иш юритиш муддати ўн икки ойдан ошиши мумкин эмас. Шундан келиб чиқиб, суднинг банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги ҳал қилув қарорида тугатиш бошқарувчиси томонидан тугатишга доир иш юритиш натижалари ҳақидаги ҳисоботни тақдим этишнинг аниқ муддатини белгилаш лозим.

Зарурат бўлганда Қонун 140-моддасининг учинчи қисмида санаб ўтилган ҳолатлар мавжуд бўлса, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишда иштирок этувчи шахснинг илтимосномасига кўра ёки суднинг ташаббуси билан бу муддат кўпи билан уч ойга узайтирилиши мумкин.

41. Қонун 141-моддаси биринчи қисмининг тўққизинчи хатбошига мувофиқ суд томонидан қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилинган пайтдан эътиборан ижро ҳужжатларини ижро этиш тугатилади. Ижро ҳужжатлари қонунчиликда белгиланган тартибда давлат ижрочилари томонидан тугатиш бошқарувчисига

ўтказилиши лозим. Суд харажатларини ундириш тўғрисидаги ижро ҳужжатлари ҳам суд томонидан тугатиш бошқарувчисига юборилади.

Тугатиш бошқарувчиси тайинланган кундан эътиборан унга қарздорнинг ишларини бошқариш ва қарздорнинг мол-мулкини тасарруф этиш бўйича барча ваколатлар ўтади.

Шу муносабат билан, қарздорнинг бошқарув органлари (ташқи бошқарувчи) шу жумладан, қарздор юридик шахснинг раҳбари, қарздор якка тартибдаги тадбиркор тугатиш бошқарувчиси тайинланган кундан эътиборан уч иш куни ичида қарздорнинг бухгалтерия ҳужжатлари ва бошқа ҳужжатлари, муҳрлари ва штамплари (муҳрлар ва штамплар мавжуд бўлган тақдирда), моддий ва бошқа қимматликлари тугатиш бошқарувчисига топширилишини таъминлайди (Қонун 144-моддасининг олтинчи қисми).

Қарздор жисмоний шахс молиявий бошқарувчиси тайинланган кундан эътиборан уч иш куни ичида ўз эгалигидаги барча мол-мулкларни, шу жумладан бундай мол-мулклар бўйича мулкӣ ҳуқуқларни тасдиқловчи ҳужжатларни молиявий бошқарувчисига топшириши шарт, қонунчиликка мувофиқ ундирув қаратилиши мумкин бўлмаган мол-мулклар бундан мустасно (Қонун 219-моддасининг олтинчи қисми).

Мазкур банднинг учинчи ва тўртинчи хатбошиларида кўрсатилган мажбуриятни бажаришдан бош тортилган тақдирда, тугатиш бошқарувчиси қарздорнинг бошқарув органлари (ташқи бошқарувчи) ва қарздор жисмоний шахс зиммасига Қонун 144-моддасининг олтинчи қисми ва 219-моддасининг олтинчи қисмида назарда тутилган мол-мулк ва ҳужжатларни топшириш мажбуриятини юклаш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли. Тугатиш бошқарувчисининг ушбу мазмундаги аризаси у судга келиб тушганидан кейинги кундан кечиктирмай ишда иштирок этувчи шахсларни хабардор қилмасдан кўриб чиқилиши ва натижаси бўйича ажрим чиқарилиши лозим.

Суд ажримининг ижроси суд томонидан бериладиган ижро варақаси асосида Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюросининг тегишли бўлими томонидан амалга оширилади.

42. Кредиторлар талабларини қондириш тартиби (навбати) Қонуннинг 150, 185, 192, 221, 236-моддаларида белгиланган. Бунда, ҳар қайси кейинги навбат бўйича талаблар олдинги навбат талаблари тўла қаноатлантирилганидан кейин қаноатлантирилади.

Қарздорнинг мол-мулки етарли бўлмаганлиги сабабли қондирилмаган кредиторларнинг талаблари ҳам қаноатлантирилган деб ҳисобланади, қарздор мажбуриятлари бошқа шахслар томонидан таъминланган ҳолатлар бундан мустасно.

Кредиторларнинг тугатиш бошқарувчиси томонидан тан олинмаган талаблари ҳам, агар кредитор судга мурожаат қилмаган бўлса ёки бундай талаблар суд томонидан асоссиз деб топилган бўлса, қаноатлантирилган деб ҳисобланади.

43. Қарздорнинг сотишга таклиф қилинган, лекин тугатишга доир иш юритиш мобайнида реализация қилинмаган мол-мулки тугатиш бошқарувчиси томонидан сўнгги савдода белгиланган нархда кредиторларга кредиторлик қарзларини тўлаш ҳисобига қабул қилиш учун таклиф этилади.

Агар кредиторнинг ижро органи тугатиш бошқарувчисини ушбу масалани қонунда ёки кредиторнинг уставида белгиланган ҳолларда кредиторнинг кузатув кенгашига ёки муассисларининг (иштирокчиларининг) умумий йиғилишига кўриб чиқиш учун киритилиши лозимлиги тўғрисида хабардор қилса, суд бошқарувчиси кредиторга кузатув кенгаши ёки муассисларининг (иштирокчиларининг) умумий йиғилиши қарорини тақдим қилиш учун оқилона муддат беради. Кредитор томонидан қарорни белгиланган муддатда тақдим этилмаганлиги мол-мулкни қабул қилиш рад этилишига тенглаштирилади.

Агар кредитор ушбу мол-мулкни қабул қилишга розилик берса ва мол-мулкнинг қиймати кредиторнинг талабларидан кўп бўлса, юзага келган фарқнинг ўрни мазкур мол-мулкни ўз талаблари ҳисобига қабул қилаётган кредитор томонидан пул шаклида қопланади.

Кредиторлар мазкур мол-мулкни ўз талабларини қаноатлантириш учун қабул қилишни рад этган ёки белгиланган муддатда улардан хабар келмаган тақдирда тугатиш бошқарувчиси маҳаллий давлат ҳокимияти органини мол-мулкни балансга олиш ҳақида ёзма шаклда хабардор қилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органи мол-мулкни қабул қилишни рад этган ёки уни қабул қилишдан бўйин товлаган тақдирда, тугатиш бошқарувчиси тегишли органни мазкур мол-мулкни қабул қилишга ундаш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли.

Судлар томонидан тугатиш бошқарувчисининг аризаси у келиб тушганидан кейинги кундан кечиктирмай ишда иштирок этувчи шахсларни хабардор қилмасдан кўриб чиқилиши ва натижаси бўйича ажрим чиқарилиши лозим. Суднинг ажрими билан маҳаллий давлат ҳокимияти органининг зиммасига қарздорнинг мол-мулкни қабул қилиш мажбурияти юклатилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органи томонидан суднинг ажримини бажаришдан бўйин товланган тақдирда суднинг ажрими унинг асосида берилган ижро варақасига асосан давлат ижрочиси томонидан қонунда белгиланган тартибда ижро этилади.

43.1. Қонунга мувофиқ, тугатиш бошқарувчиси дебиторлик қарзларини ундириш чораларини кўриши лозим.

Судларга тушунтирилсинки, дебиторлик қарзларини ундириш ҳуқуқи электрон онлайн-аукцион шаклидаги кимошди савдоси ўтказиш орқали реализация қилиниши мумкин.

Қарздорнинг сотишга таклиф қилинган, лекин тугатишга доир иш юритиш мобайнида реализация қилинмаган дебиторлик қарзларини ундириш ҳукуқи тугатиш бошқарувчиси томонидан кредиторларга кредиторлик қарзларини тўлаш ҳисобига қабул қилишни таклиф этилади. Кредиторлар мазкур ҳукуқини ўз талабларини қаноатлантириш учун қабул қилишга розилик билдирганида, дебиторлик қарзларини ундириш ҳукуқи талабдан бошқа шахс фойдасига воз кечиш ҳақидаги келишувга асосан кредиторларга ўтади (ФКнинг 23-боби).

44. Қонуннинг 158-моддасига мувофиқ тугатиш бошқарувчиси томонидан тақдим этилган тугатишга доир иш юритиш тартиб-таомилини ўтказиш натижалари тўғрисидаги ҳисобот, зарур ҳолларда, суд томонидан ИПК 168-моддасининг биринчи қисми талабларига риоя этилган ҳолда суд мажлисида кўриб чиқилади. Тугатиш бошқарувчисининг ҳисоботи асосли деб топилган тақдирда, суд тугатишга доир иш юритишни тамомлаш тўғрисида ажрим чиқаради, ҳисобот асоссиз деб топилган тақдирда эса, суд тугатишга доир иш юритишни тамомлашни рад этиш тўғрисида ажрим чиқаради. Бундай ҳолатда тугатишга доир иш юритишни тамомлаш масаласи камчиликлар бартараф этилиб, янги ҳисобот тақдим этилгандан сўнг кўриб чиқилади.

Судлар назарда тутишлари лозимки, қарздорнинг сотишга таклиф қилинган, лекин тугатишга доир иш юритиш мобайнида реализация қилинмаган мол-мулки кредиторлар томонидан қабул қилинганда суднинг тугатишга доир иш юритишни тамомлаш тўғрисидаги ажримда кредиторларнинг номи ва улар томонидан кредиторлик қарзларини тўлаш ҳисобига қабул қилинган мол-мулк кўрсатилиши лозим.

45. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, Қонун 232-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ қарздор якка тартибдаги тадбиркорни тўловга қобилиятсиз деб топиш тўғрисидаги ариза қабул қилинганда, судья шунингдек унинг мол-мулкини хатлаш тўғрисида ажрим чиқариши керак, бундан қонунчиликка мувофиқ ундирувни қаратиш мумкин бўлмаган мол-мулк мустасно.

46. Қарздор – якка тартибдаги тадбиркор кредиторларининг барча талаблари тўлиқ қаноатлантирилгандан ва ҳисоб-китоблар тугагандан кейин суд тугатишга доир иш юритиш тамомланганлиги ҳақида ажрим чиқаради.

Қарздор – якка тартибдаги тадбиркорнинг барча кредиторлар талабларини қаноатлантириш учун мол-мулки етарли бўлмаган ҳолларда, давлат ижрочиси “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 37 ва 39-моддаларида белгиланган қоидаларга мувофиқ ундирувни қарздорнинг мол-мулкига қаратиш ҳақидаги ижро варақасини судга

кайтаради. Суд ижро варақасини кайтариш ҳақидаги ҳужжатларни кўриб чиқкандан кейин тугатишга доир иш юритиш тамомланганлиги тўғрисида ажрим чиқаради.

Агар суд томонидан Қонун 234-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ тугатиш бошқарувчиси тайинланган бўлса, у ҳолда тугатишга доир иш юритиш Қонуннинг 160-моддасида белгиланган қоидалар бўйича тамомланади.

47. Юридик шахсларнинг айрим тоифалари, якка тартибдаги тадбиркор, жисмоний шахс, тугатилаётган юридик шахс ва ҳозир бўлмаган қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишлар кўрилаётганда, қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, Қонуннинг умумий қоидалари қўлланилади.

48. Суднинг қарздор юридик шахсни банкрот деб топиш тўғрисидаги ҳал қилув қарори бекор қилинган ва қарздорни банкрот деб топишни рад этиш ҳақида янги қарор қабул қилинганда, судлар ҳал қилув қарорида қарздор бошқарув органининг ваколатлари тикланганлиги ҳамда тугатиш бошқарувчиси ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан эътиборан уч иш куни ичида бухгалтерия ва бошқа ҳужжатлар, муҳр ва штамплар, моддий ва бошқа қимматликларни қарздорнинг бошқарув органига топширилиши кераклигини кўрсатилиши лозим.

49. Қонунга мувофиқ, тузилган келишув битимининг шартлари фақат уни тузиш ҳақида қарор қабул қилган кредиторлар йиғилиши ўтказилган санага кредиторларнинг талаблари реестрига киритилган талабларга нисбатан татбиқ этилади.

Кредиторларнинг талаблари реестрига талаблари киритилмаган кредиторлар, келишув битими тасдиқланган ва тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тугатилгандан сўнг, келишув битими шартларини ҳисобга олмаган ҳолда, ўз талабларини умумий тартибда тақдим этишга ҳақли.

Судлар эътиборга олиши керакки, келишув битимини тузиш масаласи кўрилаётган кредиторлар йиғилишида биринчи, иккинчи ва учинчи гуруҳ кредиторлари овозга эга ва қарор, башарти кредиторлар йиғилишида иштирок этаётган ушбу гуруҳлар кредиторларининг кўпчилиги уни ёқлаб овоз берган бўлса, қабул қилинган деб ҳисобланади.

50. Келишув битимини тасдиқлаш ҳақида суд ажрим чиқаради ва унда тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш бўйича иш юритиш тугатилганлиги кўрсатилиши лозим.

Келишув битими тузилган тақдирда жисмоний шахснинг қарзини таркибий жиҳатдан ўзгартириш режасининг бажарилиши, шунингдек кредиторларнинг талабларини қаноатлантиришга доир мораторийнинг амал қилиши тугатилади (Қонун 225-моддасининг тўртинчи қисми).

Агар кузатув таомилида қарздор - юридик шахс бошқарув органининг ваколатлари суднинг ажрими билан тугатилган ва муваққат бошқарувчининг зиммасига юклатилган бўлса, қарздор номидан келишув битими муваққат бошқарувчи томонидан имзоланади.

Тугатишга доир иш юритиш жараёнида тузилган келишув битими тасдиқланганда, суднинг ажримида Қонун 161-моддасининг бешинчи қисмига асосан қарздорни банкрот деб топиш ва тугатишга доир иш юритишни бошлаш тўғрисидаги ҳал қилув қарори ижро этилмаслиги, тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги иш эса ИПК 110-моддасининг 7-бандига асосан тугатилиши кўрсатилиши лозим.

Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, иш ҳақи бўйича қарзнинг мавжудлиги суд томонидан келишув битимини тасдиқлашни рад этиш учун асос бўлади.

Қарздор томонидан келишув битимининг шартлари бажарилмаганда, кредиторлар ишнинг тааллуқлилиги қоидаларига риоя қилган ҳолда судга даъво аризаси беришга ҳақли. Бунда кредиторларнинг талаблари миқдори келишув битими шартлари асосида аниқланади.

Келишув битимининг шартлари бузилганлиги муносабати билан жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлиги ҳақидаги иш юритиш қайта тикланган тақдирда, жисмоний шахсни банкрот деб топиш ва унинг мол-мулкини сотиш тартиб-таомили жорий этилади (Қонун 225-моддасининг олтинчи қисми).

Қарздорга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида янги иш қўзғатилган тақдирда келишув битими қайси кредиторларга нисбатан тузилган бўлса, ўша кредиторлар талабларининг ҳажми келишув битимида назарда тутилган шартларига кўра аниқланади.

51. Қарздорга қарзни тўлаш муддатини узайтириш, бўлиб-бўлиб тўлашга рухсат бериш ва (ёки) кредиторларга тегишли қарзни камайитириш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатилиши қарздорнинг молиявий аҳволини тўловга қобилиятсизликнинг бошқа таомилида тиклаш бўйича чора сифатида эмас, балки келишув битимининг предмети сифатида қабул қилиниши лозим.

52. Шаҳарни ташкил этувчи ва унга тенглаштирилган корхонанинг банкротлиги тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ишларни кўришда судлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 30 апрелдаги 107-сонли қарори билан тасдиқланган Корхоналарни шаҳарни ташкил этувчи корхоналар ва уларга тенглаштирилган корхоналар жумласига киритиш тартиби тўғрисидаги Низомга риоя қилишлари лозим.

53. Қонуннинг 194-моддасига мувофиқ, агар Қонун 14-бобининг махсус нормаларида жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлигини тартибга солувчи бошқача қоидалар назарда тутилмаган бўлса, жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлиги билан боғлиқ муносабатларга нисбатан Қонун 1, 2, 3, 5, 6 ва 7-бобларининг тегишли умумий қоидалари қўлланилади.

Қонуннинг 227-моддасига мувофиқ, агар Қонун 15-бобининг махсус нормаларида якка тартибдаги тадбиркорнинг тўловга қобилиятсизлигини тартибга солувчи бошқача қоидалар назарда тутилмаган бўлса, якка тартибдаги тадбиркорнинг тўловга қобилиятсизлиги билан боғлиқ муносабатларга Қонуннинг 1, 2, 4 ва 5-бобларида назарда тутилган умумий характерга эга қоидалар қўлланилади.

Қонуннинг 15-боби қоидалари, шунингдек якка тартибдаги тадбиркор мақомини йўқотган жисмоний шахсларнинг аввалги тадбиркорлик фаолиятдан келиб чиққан мажбуриятлари бўйича юзага келган тўловга қобилиятсизлиги муносабатларига нисбатан ҳам қўлланилади.

Таъкидлаш жоизки, жисмоний шахснинг, шу жумладан якка тартибдаги тадбиркорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги иш Қонуннинг 195 ва 228-моддаларида назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлган тақдирдагина суд томонидан қўзғатилиши мумкин.

Жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишни кўриб чиқишда Қонун 30-моддасининг иккинчи қисмида, якка тартибдаги тадбиркорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишни кўриб чиқишда эса ушбу модданинг учинчи қисмида назарда тутилган тартиб-таомиллар қўлланилади.

Қонуннинг 219 ва 230-моддаларига мувофиқ, қарздор жисмоний шахснинг, шу жумладан қарздор якка тартибдаги тадбиркорнинг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 52-моддасига мувофиқ ундирув қаратилиши мумкин бўлмаган мол-мулки тугатиш массасига киритилмайди.

Жисмоний шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорларнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги ишларни кўришда судлар кредиторларнинг мулкӣ манфаатлари ва қарздорнинг конституциявий, шу жумладан, шахсий ҳуқуқлари ўртасидаги адолатли мувозанатни таъминлаш зарурлигини инобатга олишлари лозим.

54. Судларнинг эътибори шунга қаратилсинки, қарздорни тўловга қобилиятсизликнинг соддалаштирилган таомили бўйича банкрот деб топиш (тугатилаётган ёки ҳозир бўлмаган қарздор) ҳақидаги аризани қабул қилишга кредиторлик қарзларининг миқдори аҳамиятга эга эмас.

Қонун 238-моддасининг мазмунидан келиб чиқиб, тугатилаётган қарздор юридик шахсни банкрот деб топиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилинганда, ушбу модданинг матнида тўғридан-тўғри бу ҳақда кўрсатилмаган бўлса ҳам, аризага қарздорни тугатиш тўғрисидаги қарор илова қилиниши лозим.

Агар аризага қарздорни тугатиш тўғрисидаги қарор илова қилинмаган бўлса, бундай ариза суд томонидан қабул қилинади, қарздорни тугатиш тўғрисидаги қарор эса тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишни суд муҳокамасига тайёрлаш тартибида талаб қилиб олинади.

Ўз фаолиятини тугатган қарздор якка тартибдаги тадбиркор ёки тугатилаётган юридик шахснинг раҳбари ҳозир бўлмаган ва уларнинг жойлашган ерини (яшаш жойини) аниқлашнинг имкони бўлмаган тақдирда, ҳозир бўлмаган қарздорни тўловга қобилиятсиз деб топиш тўғрисидаги ариза билан кредитор, ваколатли давлат органи, давлат солиқ хизмати органи ёки бошқа ваколатли орган судга мурожаат қилиши мумкин (Қонуннинг 241-моддаси).

Ҳозир бўлмаган қарздорни банкрот деб топиш тўғрисида ариза берилганда, қарздор - ўз фаолиятини тугатган якка тартибдаги тадбиркор ёки тугатилаётган юридик шахс раҳбарининг ҳозир бўлмаганлигини, шунингдек уларнинг турар жойини аниқлашнинг имконияти йўқлигини тасдиқловчи далиллар судга тақдим этилиши керак. Бундай далиллар манзил маълумот бюроси томонидан шахснинг рўйхатдан чиқиб, бошқа ҳудудга кетганлиги ҳақида берилган маълумотнома, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи, уй-жой мулкдорларининг ширкати вакиллари иштирокида шахснинг рўйхатга олинган манзилда яшамаслиги тўғрисида тузилган далолатнома бўлиши мумкин.

Нафақат қарздор раҳбарининг йўқлиги, балки хўжалик юритувчи субъект мол-мулкнинг йўқлигини ҳам ҳозир бўлмаган қарздор сифатида тушуниш лозим. Бу ҳолат қарздор - юридик шахс турган жойи (почта манзили) бўйича фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи, уй-жой мулкдорларининг ширкати, турар жой ёки нотурар жойнинг мулкдори вакиллари ва (ёки) суд бошқарувчиси иштирокида тузилган далолатнома ёхуд қарздорнинг мол-мулки мавжуд эмаслиги сабабли ижро ҳужжатини ижросиз қайтариш тўғрисидаги давлат ижрочисининг қарори билан тасдиқланиши мумкин.

Тугатилаётган юридик шахсни банкрот деб топиш ҳақида ариза тақдим этилганда тугатиш бошқарувчисининг номзоди аризачи томонидан кўрсатилади.

Ҳозир бўлмаган қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги тўғрисидаги иш кўриб чиқиляётганда тугатиш бошқарувчилигига номзодни ваколатли давлат органи суднинг ҳал қилув қарори олинган кундан эътиборан бир ҳафталик муддат ичида тақдим этади.

Тугатиш бошқарувчиси ҳозир бўлмаган қарздорнинг мол-мулкни аниқлаган тақдирда тугатиш бошқарувчисининг илтимосномасига кўра суд тўловга қобилиятсизликнинг соддалаштирилган тартиб-таомилини тугатиш ва Қонунда назарда тутилган тўловга қобилиятсизликнинг умумий тартиб-таомилларига ўтиш тўғрисида ажрим чиқариши мумкин (Қонун 242-моддасининг бешинчи қисми).

Ҳозир бўлмаган қарздорнинг мол-мулки деганда, унинг тасарруфидаги бегоналаштирилиши мумкин бўлган барча моддий ва номоддий фуқаролик ҳуқуқлари объектлари (шу жумладан, қимматли қоғозлар, ер, дебиторлик қарзлари) тушунилиши лозим. Дебиторлик қарзи мавжудлигининг аниқланганлиги соддалаштирилган тартиб-таомилни тугатиш ва тўловга қобилиятсизликнинг умумий тартиб-таомилларига ўтиш учун асос бўлмайди.

55. Тўловга қобилиятсизлик тўғрисидаги ишларни ўз вақтида ва тўғри ҳал этилишини таъминлаш мақсадида вилоят ва унга тенглаштирилган судлар, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Иқтисодий ишлар бўйича судлов хайъатига ушбу тоифадаги ишларни кўриш юзасидан суд амалиётини мунтазам равишда умумлаштириб бориш тавсия этилсин.

Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раиси

Пленум котиби,
Олий суд судьяси

Б. Исламов

Н. Хакимова